

ЩОДО ВИДІВ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

Надано кримінологічну класифікацію насильницьких злочинів. Визначено теоретичне та практичне значення даної класифікації, яке полягає в урахуванні її при розробленні заходів запобігання цьому виду злочинності.

Представлена криминалогическая классификация насильственных преступлений. Определено теоретическое и практическое значение данной классификации, которое состоит в учёте её при разработке мер предотвращения этого вида преступности.

Criminological classification of violent crimes is presented. Theoretical and practical significance of this classification is determined. This significance must be taken into consideration during elaboration of measures directed on prevention of such crimes.

Насильницька злочинність є найбільш небезпечним видом злочинності. Цей вид злочинів вчиняється в різних сферах життєдіяльності нашого суспільства. Проблема класифікації насильницьких злочинів досліджувалася в роботах учених-кримінологів та криміналістів: А. Ф. Зелінського, М. Й. Коржанського, І. М. Даньшина, Ю. М. Антоняна, С. М. Іншакова та ін. Кожна з класифікацій насильницьких злочинів мала як теоретичне, так і практичне значення. Метою даної роботи було надання кримінологічної класифікації насильницьких злочинів, яка б також мала як теоретичне, так і практичне значення та враховувала комплексну підставу: об'єкт злочину, характер насильства, особливості мотивації тощо.

У сучасній науці існують різні класифікації насильницьких злочинів, створені на різних підставах. Так, А. І. Долгова та її колеги до насильницьких злочинів відносять:

1. Злочини проти життя: навмисне вбивство; убивство матерію новонародженої дитини; убивство, вчинене в стані афекту; убивство при перевищенні меж необхідної оборони або при перевищенні заходів, необхідних для затримання особи, що вчинила злочин; заподіяння смерті з необережності; доведення до самогубства.

2. Злочини проти здоров'я людини: навмисне спричинення тяжкої шкоди; спричинення тяжкої або середньої важкості шкоди здоров'ю в стані афекту; спричинення тяжкої або середньої важкості шкоди здоров'ю при перевищенні меж необхідної оборони; навмисне спричинення легкої шкоди здоров'ю, побої; мордування; спричинення тяжкої або середньої важкості шкоди здоров'ю з необережності; погроза вбивством або спричиненням тяжкої шкоди здоров'ю; примушування до вилучення органів людини для трансплантації.

3. Злочини проти волі, честі та гідності особи: викрадення людини; незаконне позбавлення волі; незаконне поміщення в психіатричний стаціонар. Їх вчинення поєднане з насильством, але, як правило, у цих випадках насильство застосовується як засіб досягнення якоїсь матеріальної мети (заволодіння власністю тощо).

4. Злочини проти статевої недоторканості та статевої свободи: зґвалтування, насильницькі дії сексуального характеру; примушування до дій сексуального характеру.

Учена вважає, що насильницьким є злочин, у якому насильство є елементом мотивації, а не просто засобом досягнення мети. І на цій підставі до насильницьких злочинів вона не включає розбій, грабіж, захоплення заручників, тероризм та інші злочини, у яких знаходить свій прояв так зване інструментальне насильство [1, с. 439].

А. Ф. Зелінський дотримується позиції, що поняття насильницької злочинності слід замінити на поняття агресивної злочинності. Поняття «агресія» є поняттям більш широким, ніж поняття «насильство». А тому шкода агресивними злочинами завдається не тільки людям, а й природі, неживим об'єктам. Дослідник виділяє п'ять основних груп агресивних злочинів, до яких відносить: 1) навмисні посягання на життя, здоров'я, честь та гідність; 2) злочини проти держави, громадської безпеки, громадського порядку та порядку управління; 3) незаконні дії службових осіб при виконанні ними своїх службових обов'язків; 4) насильницькі статеві злочини; 5) вандалізм – загальне поняття, яке охоплює всі форми знищення або пошкодження матеріальних та культурних цінностей, а також об'єктів природи [2, с. 172]. Ми погоджуємося з ученим стосовно такого розподілу злочинів. Однак поняття агресії не визначене ні в кримінальному праві, ні в кримінології, а між тим у них часто застосовується поняття насильства (фізичного чи психічного) або його конкретних проявів.

С. М. Іншаков виділяє два основних види насильницьких злочинів: насильницько-егоїстичні, коли насильство є сутністю кримінальної мотивації і приносить задоволення особі самим

процесом вчинення злочинного діяння; корисливо-наси́льницькі, коли насильство є способом досягнення певного результату й інструментом вирішення тих чи інших проблем [3, с. 29].

Ю. М. Антонян вважає, що до насильницьких злочинів входять усі ті, які дійсно включають насильство. Розбій, грабіж та вимагання визнаються корисливо-наси́льницькими злочинами. Але, на думку вченого, їх можна назвати насильницько-корисливими або взагалі насильницькими тому, що недоторканність особи, її здоров'я, честь та гідність повинні цінуватись вище, ніж майно [4, с. 224]. Ми погоджуємося зі ставленням до розбою, грабежу, вимагання як до насильницьких злочинів, але вони є не в «чистому виді» насильницькими, а саме корисливо-наси́льницькими. Бо в них превалює саме корислива мета та мотив, які є обов'язковими для суб'єктивної сторони складу цих злочинів.

Існують класифікації насильницьких злочинів і за іншими підставами.

Треба наголосити на тому, що кримінально-правова класифікація злочинів на підставі об'єкта злочину не завжди об'єднує злочини, які мають загальні ознаки, що не сприяє ефективності боротьби зі злочинністю і вирішенню завдань, які стоять перед юридичною наукою. Слід погодитись із В. М. Кудрявцевим та М. О. Стручковим, що кримінально-правова класифікація злочинів, яка міститься в Кримінальному кодексі, не є однією з можливих [5, с. 9]. Насильницькі злочини поділяються за різними підставами: за способом насильства, за співвідношенням мотивів та цілей, за тяжкістю суспільно небезпечних наслідків, особливостями особи злочинця або потерпілого, залежно від характеру, ступеня та інтенсивності злочинного впливу тощо.

Так, В. І. Сімонов та В. Г. Шуміхін поділяють насильницькі злочини на дві групи. Перша охоплює злочини, у яких метою є сама дія (наприклад, побої на ґрунті помсти або з мотивів ревності), і в них вже одне застосування фізичного насильства є метою злочину. До другої входять склади злочинів, у яких фізичне насильство є засобом досягнення особливої злочинної мети (наси́льницький грабіж, розбій, терористичний акт, зґвалтування, опір працівнику міліції тощо) [6, с. 17].

Залежно від мети вчинення насильницького злочину О. Ю. Михайлов пропонує класифікувати насильницькі злочини на раціонально-наси́льницькі, у яких насильство виступає як спосіб досягнення злочинної мети (убивство з корисливих мотивів, убивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення, розбій, насильницький грабіж) і на агресивно-наси́льницькі, у яких мета вважається досягнутою з

моменту вчинення насильницьких дій (убивства, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, вчинених на сімейно-побутовому ґрунті, у сварці, з хуліганських мотивів [7, с. 11]. У цій класифікації автор використовує суб'єктивний критерій – мету застосування насильства при вчиненні насильницького злочину.

Ю. М. Антонян указує на те, що найбільш інформативним є такий критерій, як спосіб вчинення злочину. Згідно з цим критерієм насильницькі злочини він поділяє на чотири групи: 1. Злочини, які вчиняються із застосуванням фізичної сили, в тому числі вбивства, тілесні ушкодження, побої, мордування. До них відносяться й інші злочини, які вчиняються із застосуванням фізичного насильства: хуліганство, зґвалтування, грабїж, розбій, вимагання, викрадення дитини, викрадення жінки для вступу в шлюб, незаконне позбавлення волі, захоплення заручників, перевищення влади або службових повноважень, примушування до давання неправдивих свідчень, втеча з місць позбавлення волі, викрадення транспортних засобів, викрадення повітряного судна, окремі військові злочини. 2. Злочини, які кваліфікуються за тими ж статтями, що й злочини першої групи, але які вчинені із застосуванням психічного насильства у вигляді погроз життю та здоров'ю самого потерпілого або його близьким чи рідним, іншим особам. 3. Злочини, які вчиняються способом психічного насильства: образа, наклеп, порушення недоторканності житла, таємниці листування, телефонних та телеграфних повідомлень, розголошення таємниці усиновлення, примушування жінки до вступу в статевий зв'язок, доведення неповнолітнього до стану алкогольного сп'яніння, злочини проти правосуддя, проти свободи віросповідання, порушення законодавства про працю. При цьому шантаж, вимагання не спрямовані на життя та здоров'я, а, як правило, супроводжуються позбавленням прав, свобод, матеріальних благ, спричиняють моральні травми, примушують до виконання небажаних дій, у тому числі й таких, що принижують потерпілого. 4. Злочини цієї групи схожі на третю, але істотно відрізняються від неї за суб'єктом. Ним є посадова особа, яка вчиняє «інтелектуальне» насильство. Це – перевищення влади або службових повноважень, притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, винесення завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови, завідомо незаконний арешт або затримання, незаконне поміщення в психіатричну лікарню, переслідування громадян за критику, відмова в прийомі на роботу або звільнення вагітної жінки чи матері, яка годує дитину. У цих злочинах застосування насильства не є основною метою, а результатом, який припускається. 5. Окремим видом насильницького злочину є жорстоке поводження з тваринами [8]. Слід

зазначити, що це класифікація насильницьких злочинів саме в широкому сенсі цього слова. Окрім того, автор даної роботи виступає проти застосування категорії «інтелектуальне насильство», яке не є загальновизнаним.

М. А. Алексєєва класифікує насильницькі злочини на види залежно від співвідношення мотивів та цілей учинення цих злочинів. Вона виділяє три основні групи насильницьких злочинів: 1. Злочини, при вчиненні яких насильство застосовується для створення умов для досягнення мети. Навіть у той момент, коли насильницькі дії є закінченими, мета злочину ще не досягнута. 2. Злочини, що поєднані із застосуванням насильства, мотив яких сформований міжособистісним конфліктом. Мета такого злочину є досягнутою після закінчення насильства. 3. Злочини, у яких мотив та мета є настільки близькими за змістом, що мета досягається в процесі вчинення насильницьких дій [9, с. 6].

Автор цієї роботи проти віднесення до категорії насильницьких злочинів вандалізму та інших злочинів, які характеризуються так званім «майновим насильством». Насильницьким злочином заподіюється шкода (фізична та/або психічна) іншій людині. Без сумнівів, одночасно з нею може бути заподіяна шкода й майну. Без фізичної (психічної) шкоди або без реальної можливості заподіяння такої шкоди немає насильницького злочину.

Перед тим, як подати власну класифікацію насильницьких злочинів, автор пропонує декілька тез, які дозволять зрозуміти, чому пропонується саме така класифікація: дається саме кримінологічна класифікація, яка не пов'язана з безпосереднім об'єктом злочину; класифікація насильницьких злочинів проводиться за комплексною підставою, яка включає в себе об'єкт злочину, спосіб вчинення злочину, особливості мотивації, особливості особистості злочинця та потерпілого; автор у цій класифікації об'єднує насильницькі злочини, які вчиняють за допомогою як фізичного, так і психічного насильства, бо досить часто вони вчиняються одночасно; підтримується позиція, що корисливо-насильницькі злочини (насильницький грабіж, вимагання, розбій тощо) слід відносити до насильницьких злочинів. Ми погоджуємося з А. Ф. Зелінським та О. М. Бандуркою, які наголошують на тому, що корислива мотивація деяких видів агресивної поведінки не виключає загальної ворожості та екстремістської спрямованості посягань на особистість, бо неможливо наносити ушкодження, погрожувати смертю, не бажаючи смерті або іншої шкоди потерпілому [10, с. 9]. Тому ці злочини слід відносити до категорії насильницьких, а точніше корисливо-насильницьких; до насильницьких злочинів автор відносить лише навмисні дії, оскільки навіть якщо необережним злочи-

ном наноситься істотна фізична (психічна) шкода потерпілому, ці дії більш схожі на злочини, які вчиняються шляхом порушення певних правил. Насильство (фізичне або психічне) є лише активними навмисними суспільно небезпечними діями.

Ураховуючи вищенаведене, пропонується наступна класифікація насильницьких злочинів:

1. Злочини проти життя та здоров'я, волі, честі та гідності (навмисні вбивства: просте, при обтяжуючих, при пом'якшуючих обставинах; доведення до самогубства; умисне нанесення тілесних ушкоджень різного ступеня важкості, у тому числі й при пом'якшуючих обставинах, погроза вбивством, погроза знищення майна загальнонебезпечним способом, побіи і мордування, катування, незаконне позбавлення волі або викрадення людини, захоплення заручників, незаконне поміщення в психіатричний заклад.

2. Корисливо-насильницькі злочини: насильницький грабіж; розбій; вимагання; бандитизм.

3. Насильницькі злочини, які посягають на державу, громадську безпеку, громадський порядок та порядок управління: тероризм; диверсія; напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для населення; погроза вчинити викрадення або використати радіоактивні матеріали; зісне хуліганство.

4. Насильницькі злочини проти представників влади, інших службових осіб та осіб, які виконують свої професійні обов'язки: примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків; посягання на життя державного чи громадського діяча; опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві; погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу; погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча; посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця; погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок; погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного; посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною зі здійсненням правосуддя; дії, що дезорганізують роботу виправних установ; погроза або насильство щодо захисника чи представника особи; посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги; деякі військові злочини, які пов'язані із

застосуванням фізичного або психічного насильства до військових службових осіб.

5. Насильницькі злочини представників влади або інших службових осіб: перевищення влади або службових повноважень, що супроводжується насильством; катування, що вчинене працівниками правоохоронних органів; примушування давати показання; перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень.

6. Насильницькі статеві злочини: зґвалтування; насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом; примушування до вступу в статевий зв'язок.

Автор погоджується з А. М. Кривоченко, яка вважає, що практичні потреби суспільства повинні знаходити своє відображення в класифікації злочинів, визначати її задачі. Класифікація злочинів викликана до життя потребами вдосконалення практики боротьби зі злочинністю, поглиблення диференціації відповідальності залежно від тяжкості злочину [11, с. 17]. Такої ж думки дотримується і М. І. Загородніков. Він наголошує, що природна класифікація – це та, в основі якої лежить істотна ознака, яка визначає природу предметів та явищ, що вивчаються. Класифікація злочинів за ступенем суспільної небезпеки є природною. В основі штучної класифікації лежить вільно взята ознака, яка має значення з практичної точки зору для цілей здійснюваного дослідження. Штучні класифікації поширені в кримінології. Вони мають важливе значення для кримінологічного аналізу злочинності, для розроблення профілактичних заходів, які спрямовані на запобігання їй [12, с. 16].

У класифікації, яка дається автором, враховані особливості об'єкта злочину, способу вчинення злочину, мотивації, особливості особистості злочинця та потерпілого. Це має істотне значення для характеристики злочину та розроблення заходів запобігання насильницькій злочинності в цілому та її окремим проявам у різних сферах життєдіяльності суспільства зокрема. У подальшому саме ці питання стануть об'єктом наукового дослідження автора.

Список літератури: 1. Криминология : учеб. для юрид. вузов / под ред. А. И. Долговой. – М. : ИНФРА-М-НОРМА, 1997. – 784 с. 2. Зелинский А. Ф. Криминальная психология / А. Ф. Зелинский. – К. : Юринком Интер, 1999. – 240 с. 3. Иншаков С. М. Криминология : практикум / С. М. Иншаков. – М. : Юриспруденция, 2001. – 304 с. 4. Антонян Ю. М. Криминология : избранные лекции / Ю. М. Антонян. – М. : Логос, 2004. – 448 с. 5. Кудрявцев В. Н. Борьба с умышленными нарушениями должностных, профессиональных и гражданских обязанностей / В. Н. Кудрявцев, Н. А. Стручков // Советская юстиция. – 1972. – № 1. – С. 8–12. 6. Симонов В. И. Квалификация насильственных посягательств на собственность / В. И. Симонов, В. Г. Шумихин. – М. : Юрид. лит., 1978. – 276 с. 7. Михайлов О. Ю. Проблема жестокости в криминальной психологии :

автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук / О. Ю. Михайлов. – М., 1985. – 18 с. **8.** Антонян Ю. М. Насильственная преступность в России / Ю. М. Антонян // Актуальные вопросы борьбы с преступностью в России и за рубежом / [редкол. Л. А. Аниан и др.] ; РАН УНИОН и др. – М., 2001. – С. 64–67. **9.** Алексеева М. А. Личность осуждённого за насильственные преступления и предупреждение специального рецидива : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук / М. А. Алексеева. – М., 1986. – 18 с. **10.** Бандурка А. М. Вандализм / А. М. Бандурка, А. Ф. Зелинский. – Х. : Ун-т внутр. дел, 1996. – 199 с. **11.** Кривоченко Л. Н. Классификация преступлений / Л. Н. Кривоченко. – Х. : Вища школа, 1983. – 128 с. **12.** Классификация преступлений и ее значение для деятельности органов внутренних дел / под ред. Н. И. Загородникова. – М. : Моск. высш. шк. милиции МВД СССР, 1983. – 84 с.

Надійшла до редколегії 29.06.2010